

УДК 072.432::316.36/316.325+159.9

ХРУСТАЛЬОВА М.С.

СІМЕЙНЕ ЩАСТЯ У СУСПІЛЬСТВІ РИЗИКІВ

Стаття присвячена дослідженню уявлень про сімейне щастя та аналізу отриманих результатів у контексті суспільства ризиків. Ризиком для сімейного щастя є мала кількість дітей, індивідуалізм, відсутність поваги, втрата здоров'я та добробуту.

Ключові слова: суспільство ризиків, сімейне щастя, асоціативний експеримент, чоловік, жінка.

Постановка проблеми. Сімейне щастя можна віднести до явищ, які цікавили вчених здавна, пошуком його рецептів, тобто факторів зайнято чимало людей. Зрозуміло, що при дослідженні сімейного щастя можна розглядати особливості його переживання, умови виникнення, а можливо, соціальну складову, яка виявляється в тих значеннях, яких йому надають люди. У цих значеннях відображається як особистісний досвід позитивних переживань, які пов'язані з родиною, так і засвоєні суспільні стереотипи.

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство, з точки зору У. Бека [2] та інших відомих західних учених, є суспільством ризиків. У ньому модернізація породжує ризики глобального руйнування та шкоди для всього людства, а тема глобальної небезпеки цікавить усіх: від політиків і бізнесменів, учених і журналістів до пенсіонерів та школярів. На побутовому рівні тема ризиків також набула достатньої значущості, тотальної шкоди можуть завдати сучасні продукти харчування, вода, одяг, іграшки. Можна почути розмови про безпечні та небезпечні стосунки, спілкування. Суспільство ризиків породжує й нові міжособистісні стосунки, погляди людей на особисте, у тому числі сімейне щастя.

Як уже зазначалось, зміст поняття “сімейне щастя” відображає загальний стан сім'ї у суспільстві, тому розуміння того, яких значень набуває сімейне щастя у суспільстві ризиків, дасть змогу краще зрозуміти її сучасні перспективи. Відтак, вивчення психосемантики сімейного щастя є своєчасним та актуальним.

Мета статті – вивчити особливості уявлення про сімейне щастя у суспільстві ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою роботи стали положення про те, що сучасне суспільство є суспільством ризиків (У. Бек); світ має знаковий характер (А. Шюц); людина – істота символічна (Е. Кассирер); символ є результатом взаємодії індивідів із середовищем (Дж. Мід); людина пізнає світ завдяки символам та “зразкам” (Г. Келлі); люди фактично конструюють світ (П. Бергер, Т. Лукман).

Вивченню щастя, операціоналізації цього поняття присвячені праці М. Аргайла, Е. Дінер, Д. Майерса і М. Селігман, М. Чіксентміхалі та ін.

На основі емпіричних досліджень цими авторами було показано, що на повноту відчуття щастя впливають належність до релігії, дозволля, задоволеність працею, почуття гумору, мистецтво, заняття спортом, соціальні норми, сімейний стан.

М. Аргайл і Фернхем виділили в соціальних відносинах три фактори задоволеності шлюбом [1].

Перший – інструментальна задоволеність: найбільш щасливі ті шлюби, у яких подружжя задоволені своїм фінансовим становищем і в яких один з партнерів виконує домашню роботу.

Другий – емоційне задоволення; соціальна підтримка, теплі відносини і секс – найважливіші фактори щасливого шлюбу. Тут також наявний ще й фактор альтруїзму: щастя і здоров'я партнера важливі для щастя в шлюбі.

Третій – спілкування в час спільного проведення дозволля, аналогічне дружньому, але в цьому випадку ця форма, мабуть, відіграє велику роль.

Виклад основного матеріалу. Для збору емпіричного матеріалу було складено опитувальник, основний зміст якого становили відкриті запитання щодо різних аспектів уявлення про сімейне щастя.

Опитування проводилося методом індивідуального інтерв'ю. У зборі емпіричного матеріалу брала участь Ю. Гнатюк. Всього було опитано 50 осіб: 25 заміжніх жінок у віці від 23 до 35 років та 25 одружених чоловіків у віці від 25 до 40 років. Всі опитані мають хоча б одну дитину.

Проаналізуємо результати прямого асоціативного експерименту. Випробовуваному було запропоновано таке запитання: “З чим у Вас асоціюється “сімейне щастя”? Назвіть перше, що спаде на думку”. Результати наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Асоціації зі словосполученням “сімейне щастя”

Відповіді	Стать	
	Жінки	Чоловіки
	частота	частота
Діти	6	7
Дитина	–	3
Спокій	5	–
Любов	4	–
Благополуччя	2	–
Взаєморозуміння	2	5
Свобода	2	–
Затишок	2	–
Добробут	1	3
Сім'я	1	7

Як бачимо, жінки менше, ніж чоловіки одноголосні в розумінні “сімейного щастя”: вони запропонували дев'ять варіантів вербальної

реакції, чоловіки – тільки чотири. Для жінок тема сімейного щастя більш звична й диференційована.

Такі розбіжності можуть бути свідченням розмитості змісту сімейних ролей жінки. Відповідно до теорії щастя М. Селігмана [1], людина відчуває себе щасливою залежно від виконання своїх соціальних ролей, якщо зміст ролі розмитий, якщо цінності її суперечливі, то жінка ризикує сімейним щастям саме у зв'язку з неможливістю добре виконувати свої сімейні ролі, оскільки вони неузгоджені.

Для обох статей сімейне щастя – це, по-перше, діти, але в чоловіків також зустрічаються відповіді про одну дитину. Цікаво, що всі опитані жінки вбачають сімейне щастя саме в дітях (застосовуючи іменник у множині), незалежно від кількості власних дітей. Чоловіки, навпаки, якщо мають одну дитину, то саме в ній і бачать своє щастя, тобто половина чоловіків, які мають одну дитину й бачать щастя саме в ній (застосовуючи форму однини). Такі розбіжності вказують на специфічність семантичних полів слів “дитина” та “діти” для чоловіків і жінок. Можна припустити, що архаїчна, або соціально успадкована складова ролі матері вимагає наявності багатьох дітей. З іншого боку, культурний стереотип щодо необхідності для чоловіка виростити сина транслює у роль батька достатність однієї дитини, якщо вона чоловічої статі. Тобто щастя чоловіка – саме в сині або в дітях, якщо дитина – це не син. У контексті суспільства ризиків для чоловіків не мати сина – це ризик не мати сімейного щастя.

Чоловіки пов'язують сімейне щастя скоріше із зовнішніми, об'єктивними явищами, тими, що за межами почуттів (взаєморозуміння, сім'я, добробут); для жінок сімейне щастя має суб'єктивний характер, це насамперед, почуття, переживання, (любов, спокій, благополуччя, свобода, затишок). Тобто для чоловіків сімейне щастя має зовнішні критерії і його досягнення може бути оцінено: чоловік вважає що щасливий у сім'ї, якщо є син, досягнуто добробуту та взаєморозуміння. Для жінок практично не існує критеріїв сімейного щастя за межами переживання окремих емоційних станів. Тобто народне прислів'я: “З милим рай і в курені” не втратило своєї актуальності. Аналогічних висновків дійшли й американські вчені У. Бредфорд Вілкокс та Стівен Л. Нок, які провели в 2006 р. широке дослідження факторів сімейного щастя. Вони довели, що більш щасливі жінки, які відчувають емоційну участь своїх чоловіків і вважають справедливим розподіл домашніх обов'язків, незалежно від рівності цього розподілу [5]. Виходячи з вищесказаного, ризик втрати сімейного щастя для чоловіків і жінок має різне підґрунтя.

Проаналізуємо суспільні ризики щодо втрати сімейного щастя. У сучасній Україні існують стійкі тенденції до скорочення кількості дітей у сім'ї, багато сімей має одну або дві дитини, що ускладнює для чоловіків можливість бути щасливими, якщо у сім'ї лише доньки, а для жінок ризиковано мати лише одну дитину. Часто можна спостерігати, як жінки, що мають лише одну дитину, вживають множину у сімейних наративах

(розповідях про свою сім'ю). На запитання, де йдеться саме про дітей, відповідають, що чоловік – це друга дитина. Якщо чоловік сприймається жінкою як дитина, то виникає ризик непорозуміння та рольової плутанини. Що стосується добробуту, то в умовах сучасних українських реалій його досягнення ускладнено, по-перше, кризисним станом економіки, а по-друге, неадекватними соціальними вимогами та очікуваннями, породженими мас-медіа епохи споживання.

Жінки в сучасному суспільстві грають ролі та виконують функції, які вимагають раціонального мислення, нехтування почуттями. Постійний стрес пов'язаний з рольовою плутаниною жіночого гендеру, “переживання за роботу та сім'ю” призводять до проблем емоційної сфери, що, у свою чергу, ускладнюють доступ до почуттів та їх розуміння. Тобто сімейному щастю жінок загрожує стрес, спричинений суперечностями в суспільних очікуваннях від жіночої ролі, які досліджувала ще Карен Хорні [4].

Для уточнення символічного змісту сімейного щастя було застосовано метод трансимволічного аналізу (далі – ТСА), запропонованого О.А. Кармадоновим [3]. Метод сконструйовано відповідно до визначеного автором методу структури символізуючого (К (когнітивний) – символ, А (афективний) – символ, Д (діяльнісний) – символ). Підхід дає змогу реконструювати приватні та групові символічні комплекси, семантичні простори окремих структурних явищ.

У нашому дослідженні респондентам було запропоновано відповісти на такі запитання: “Що таке сімейне щастя?” “Яке воно, сімейне щастя?” “Що робить сімейне щастя?”. Дані систематизовано в табл. 2–4.

У визначенні сімейного щастя спостерігаються деякі розбіжності (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз відповідей на питання “Що таке сімейне щастя?”

Відповіді	Стать	
	Жінки	Чоловіки
	частота	частота
Діти	6	8
Взаєморозуміння	7	5
Повага	4	–
Здоров'я	–	4
Дитина	–	3
Любов	1	2
Сім'я	2	2
Достаток	2	–
Дружна сім'я	1	1
Розуміння	1	–
Затишок	1	–

Якщо найчастіші відповіді (взаєморозуміння й діти) для жінок і чоловіків однакові, то треті за частотою відповідь не збігаються. Для жінок це повага, а для чоловіків – здоров'я. Тобто знаходимо ще два джерела

ризиків для сімейного щастя: для жінок – втрата поваги, для чоловіків – втрата здоров'я. Цікаво, що у відповідях ніяк не виявилася сексуальна функція. Тобто в соціальному стереотипі, семантичному просторі сімейного щастя сексуальна компонента втрачається або витісняється. Сімейне щастя частіше інтерпретується крізь функції продовження роду, психологічну та економічну.

На запитання “Яке воно сімейне щастя?” більшість дуже довго не могла відповісти, особливо чоловіки. Зрештою у багатьох випадках говорили, що сімейне щастя щасливе, світле і неосяжне (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз відповіді на запитання “Яке воно сімейне щастя?”

Відповіді	Стать	
	Жінки	Чоловіки
	частота	частота
Сяюче	–	1
Прекрасне	3	–
Красиве	–	1
Гарне	1	–
Різне	2	–
Радісне	–	1
Дружнє	1	–
Сімейне	–	1
Затишне	1	–
Щасливе	–	6
Крихке	5	1
Велике	4	4
Неосяжне	1	3
Маленьке	3	3
Світле	3	4

Жінки, у свою чергу, відповідали швидше. Багато з них вирішили, що сімейне щастя крихке чи велике. У відповідях на це запитання ми бачимо велику різницю. Це ще раз підтверджує висновок, що для чоловіків сімейне щастя більш раціональне, тоді як у жінок воно є більш емоційним. Дійсно, емоційні стани більш рухливі (“крихкі”), ніж ідеї, тому чоловіче сімейне щастя більш стабільне, ніж жіноче.

Цікаво, що важливою характеристикою щастя є його розмір, тобто сімейне щастя має найбільше навантаження на фактор сили (згідно з Озгудом). Поширеною відповіддю на запитання “Що робить сімейне щастя?” є “Надихає”, тобто надає сили, не менш поширеною є також відповідь “Скріплює” (“Об’єднує”). Тобто сила сімейного щастя пов’язана з об’єднанням.

Запитання про те “Що робить сімейне щастя?” також багатьох поставило в глухий кут. Респонденти не могли зрозуміти його зміст. За результатами опитування, для жінок щастя, у першу чергу, надихає, потім – об’єднує, скріплює стосунки родини і нарешті закохує. Для чоловіків щастя також насамперед надихає, потім об’єднує і заспокоює

(табл. 4). Тобто саме сімейне щастя живить сімейне життя, але жінки прагнуть любові, а чоловіки – затишку. Здається, що любов вимагає жертовної дії, а спокій – жертовної стриманості.

Таблиця 4

Аналіз відповідей на запитання “Що робить сімейне щастя?”

Відповіді	Стать	
	Жінки	Чоловіки
	частота	частота
Надихає	5	5
Дає впевненість у собі	2	1
Допомагає	–	1
Об’єднує	4	5
Скріплює	3	3
Доповнює	1	–
Заспокоює	1	4
Тішить	2	3
Закохує	3	–
Робить щасливим	2	–
В’яне	1	–
Маленьке диво	–	1
Змінює людину	1	–
Сімейне вогнище	–	1
Сім’ю	–	1

Для обох статей за цих обставин ризиком для сімейного щастя стають сучасні тенденції до відокремлення й егоцентричності, втрата цінностей суспільності та жертовності, гедоністична спрямованість.

Дані, що наведені в табл. 5, 6, підтверджують зроблені попередні висновки.

Таблиця 5

Аналіз відповідей на запитання “Чого не вистачає для максимального щастя Вашій сім’ї?”

Відповіді	Стать	
	Жінки	Чоловіки
	частота	частота
Квартири	5	6
Достатку	3	5
Часу	–	5
Стабільності	2	–
Впевненості в чоловікові	2	–
Відокремлення	–	1
Розуміння	2	–
Частіше бачити чоловіка	1	–
Спільної дитини	1	–
Другої дитини	1	–

Як не прикро, але з табл. 5 ми бачимо, що сучасній родині для максимального сімейного щастя не вистачає, у першу чергу, квартири

(житла) або достатку. А у зв'язку з тим, що основна маса чоловіків намагається насамперед забезпечити свою родину, у них не вистачає на неї часу.

На запитання про те, яку родину випробовувані вважають нещасливою, вони відповіли дуже по-різному (табл. 6). Чоловіки вважають, що нещаслива сім'я, де постійні сварки, де хтось зловживає алкоголем.

Жінки, у свою чергу, вважають, що нещаслива та сім'я, де немає любові.

З цих результатів ще раз бачимо, що сімейне щастя для чоловіків має соціальне забарвлення (нешаслива сім'я – сім'я зі специфічним соціальним статусом, сім'я алкоголіків), а для жінок – емоційне (у нещасливої сім'ї нема любові). Відповідно, й підтвердження наявності у своїй родині сімейного щастя чоловіки отримують від зовнішнього світу, а жінки – від своїх почуттів.

Таблиця 6

Аналіз відповідей на запитання “Яка сім'я є нещасливою?”

Відповіді	Стать	
	Жінки	Чоловіки
	частота	частота
Сім'я алкоголіків, наркоманів	3	7
Без кохання	7	–
Де постійні сварки	2	4
Без поваги	2	3
Без взаєморозуміння	4	2
Без дітей	3	3
Де кожен самотній	1	–
Створена несвідомо	–	2
Нестабільна	1	–
Нудна, понура	1	1
Неповноцінна	–	1
Не дружна	–	1
Де чоловік зраджує	1	–
Без цілі для родини	–	1
Без достатку	–	1

Така різноспрямованість чоловіків і жінок у прагненні сімейного щастя, безумовно, призводить до непорозуміння й пояснює такі атрибути нещасливої сім'ї, як сварки, відсутність взаєморозуміння та поваги, якщо подружжя ігнорує функціонально-рольові розбіжності чоловіка й жінки у сім'ї. Тобто ще одним фактором ризику для сучасної сім'ї є спрямування на рівність сімейних ролей.

Висновки. У результаті дослідження уявлень про сімейне щастя у суспільстві ризиків можемо зробити такі висновки. Жінки менше, ніж чоловіки єдині в розумінні “сімейного щастя”. Для чоловіків сімейне щастя більш раціональне, тоді як у жінок воно більш емоційне; чоловіче сімейне щастя більш стабільне, ніж жіноче.

Ризик втрати сімейного щастя для чоловіків і жінок має різне підґрунтя. У контексті суспільства ризиків для чоловіків відсутність сина, добробуту, здоров'я, а для жінок наявність однієї дитини, суперечності в суспільних очікуваннях від жіночої ролі, втрата поваги – це ризики не мати сімейного щастя.

Для обох статей ризиком є сучасні тенденції до відокремлення й особистісної індивідуалізації, втрата цінності об'єднання та спрямування на рівність сімейних ролей.

Перспективи подальших пошуків проблеми сімейного щастя у суспільстві ризиків можуть бути пов'язаними з переходом з якісного на кількісний рівень дослідження, тобто з'ясування ступеня поширення та усвідомлення врахування визначених ризиків у життєвих виборах, створення типології сімей за критерієм специфіки чутливості до відповідних ризиків сімейного щастя.

Список використаної літератури

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 271 с.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / Ульрих Бек ; [пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой ; послесл. А. Филиппова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
3. Кармадонов О.А. “Символ” в эмпирических исследованиях: опыт зарубежных социологов / О.А. Кармадонов // СОЦИС. – 2004. – № 6. – С. 130–138.
4. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Самоанализ / К. Хорни. – М., 1993. – С. 5–220.
5. Study finds commitment to marriage, emotional engagement key to wives' happiness [Електронний ресурс] / W. Bradford Wilcox Steven L. Nock // Inside UVA. – 2006. – March 3. – № 16. – Vol. 36. – Issue 4. – Режим доступа: <http://www.virginia.edu/insideuva/2006/04/happiness.html>.

Хрусталева М.С. Семейное счастье в обществе рисков

Статья посвящена исследованию представлений о семейном счастье и анализу полученных результатов в контексте общества рисков. Риском для семейного счастья является малое количество детей, индивидуализм, отсутствие уважения, потеря здоровья и благосостояния.

Ключевые слова: общество рисков, семейное счастье, ассоциативный эксперимент, мужчина, женщина.

Khrustaleva M. Domestic Happiness in a Society Risks

The article is devoted research of pictures of domestic happiness and analysis of the got results in the context of society of risks. A risk for domestic happiness is a few of children, individualism, absence of respect, loss of health and welfare.

Key words: society of risks, domestic happiness, associative experiment, man, woman.

Надійшла в редакцію 18 жовтня 2011 року